

ŞEHABEDDİN
SÜHREVERDİ
CEBRAİL'İN
KANAT SESİ

Sembolik Hikâyeler
TASAVVUF
KLASİKLERİ

SÜFİ
KİTAP

CEBRAİL'İN KANAT SESİ

Şehabeddin Sübrevendi

Çeviri: Sedat Baran

SUFİ KİTAP | 10

tasavvuf klasikleri | 8

editör İSLAM DALP

kapak tasarımı RAVZA KIZILTUĞ

iç tasarım TAMER TURP

1. baskı Şubat, 2006, İstanbul

5. baskı Haziran 2020, İstanbul

ISBN ISBN: 978-975-9161-09-5

9 789759 161095

SUFİ KİTAP

Cağaloğlu Alemdar Mahallesi,

Alayköşkü Caddesi, No: 5

Fatih / İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24

sufi.com.tr

sufi@sufi.com.tr

   sufikitap

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa - Topkapı / İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Yayın Grubu bünyesinde

faaliyet gösteren Sufi Kitap'a aittir.

İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak

gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Sühreverdi'nin Hayatı, Yöntemi, Felsefesi ve Eserleri / 7
Aşkın Hakikati / 23
Anka Kuşunun Sesi / 41
Cebrail'in Kanat Sesi / 57
Çocukluk Halleri / 71
Kırmızı Akıl / 85
Kuşlar Hikâyesi / 101
Karıncaların Dili / 109
Sufiler Arasında / 137
Batiya Yolculuk / 147

SÜHREVERDİ'NİN HAYATI

Şeyh İşrak, Şeyh Maktul, Şeyh Şehid ve Şehab-ı Maktul lakaplarıyla tanınan Ebu'l-Fütuh Şeyh Şehabeddin Yahya bin Habeş bin Emirek Sühreverdi hicri 549'da (m. 1154-1155) İran'ın Zencan vilayetine bağlı Ebher ilçesinin Sühreverd köyünde dünyaya geldi.

Sühreverdi, ilk eğitimini kendi köyünde tamamladı. Daha sonra, felsefeye, özellikle İbni Sina'nın görüşlerine şiddetle karşı çıkacak olan Fahrüddin-i Razi ile birlikte, o dönemde İran'ın ilim merkezi konumunda olan Merağge şehrine giderek Şeyh Mecdüddin-i Ceylî'den hikmet ve fıkıh usûlü dersleri aldı.

Merağge'de bir müddet kaldıktan sonra ilim tahsilini tamamlamak üzere İsfahan şehrine gitti. Orada Zahirüddin Kari namıyla meşhur bir mantıkçının yanında İbn-i Sahlan es-Sevî'nin *Beşâir* adlı eserini okudu.

Sühreverdi'nin Merağge ve İsfahan'daki bu iki hocası dışında elbette başka hocaları da olmuştur ama maalesef bunların kim oldukları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Sühreverdi, Merağge ve İsfahan şehirlerinde felsefe, mantık, fıkıh, hadis, tefsir ve edebiyat başta olmak üzere, o dönemde

medreselerde okutulan bütün dersleri okudu. Eserlerinden onun matematik, astronomi ve ulum-ı garibe denilen ilimlerden de haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Sühreverdi, İsfahan'da bulunduğu dönemde sûfilerle tanışmış, Beyazid Bestami ve Hallacı Mansur gibi ariflerin etkisinde kalmıştır. Büyük bir ihtimalle yine bu dönemde, Antik İran felsefesi veya kendi deyimiyle Husrovanî hikmetin temel esaslarıyla tanışmıştır.

Sühreverdi, İsfahan'da ilim tahsilini bitirip sûfilerle tanıştıktan sonra uzun seferlere çıktı. Anadolu ve Suriye'ye gitti. Uzun bir zaman Diyarbakır, Miyafarkin (Silvan), Hani ve Mardin şehirlerinde kaldıktan sonra Konya ve Sivas'a gidip Sultan II. Kılıçarslan'ın oğulları Berkyaruk, Melikşah ve Süleyman'a ders verdi. Sonra tekrar Diyarbakır'a döndü, oradan da Suriye'ye giderek Selahattin Eyyubi'nin oğlu ve Halep şehrinin hakimi Melik Zahir'in isteği üzerine, şehid olacağı güne kadar Halep'te kaldı.

Sühreverdi, bu zaman zarfında nefsinin terbiye etmeyi esas alarak zamanının çoğunu itikaf ve ibadetle geçirmiş, kendini çetin riyazetlere adanmıştır.

Sühreverdi'nin Halep şehrinin ulemasıyla olan ilmî tartışmaları Melik Zahir'in kulağına gittiği zaman, Sühreverdi'yi şehrin önde gelen âlimlerinin katıldığı bir münazaraya davet etti. Melik Zahir bu münazara sırasında Sühreverdi'nin düşüncelerinden çok etkilendi ve kendisine, Halep'te kalıp ders vermesi için gerekli ortamı hazırladı.

Melik Zahir'in Sühreverdi'yi sevip kollaması, her gün kendisiyle görüşmesi ve Sühreverdi'nin kimseden korkmadan açık sözlülükle bildiklerini anlatması şehir ulemasının rahatsızlığına neden oldu. Sühreverdi'yi Melik Zahir'e şikâyet etmekle bir fayda elde edemeyeceklerini bildiklerinden, altında mühürlerinin olduğu şikâyetnameyi Selahattin Eyyubi'ye gönderdiler. Haçlılarla savaş halinde olan Selahattin Eyyubi, ulemanın

desteğinden mahrum kalmamak için oğluna Sühreverdî'yi öldürmesi emrini verdi. Melik Zahir, babasını bu karardan vazgeçirmek istediye de başarılı olamadı, sonunda istemeyerek de olsa babasının emrini yerine getirdi.

Melik Zahir, tahta oturduğu zaman, Sühreverdî'yi çekemeyip Selahattin Eyyubi'ye şikâyet ederek öldürülmesine sebep olan âlimlerden bazılarını öldürdü, bazılarının da mallarına el koyup zindana attı.

Sühreverdî'nin hangi tarihte şehadet makamına ulaştığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bazıları onun hicri 586'da, bazıları da 588'de öldürüldüğünü söylemiştir ama 587 (m.1191) tarihi ilim âleminde daha çok kabul görmüştür.

Sühreverdî'nin nasıl şehid edildiği hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bazıları onun kılıçla, bazıları boğularak, bazıları da aç bırakılarak öldürüldüğünü söylemiştir. Öğrencisi Şehrzeni, Sühreverdî'nin hayatını kaleme aldığı yazının son kısmında onun şu cümlesini nakletmektedir: "Her şeyin kaynağı olan Allah'a kavuşmam için beni bir evde hapsedin, yiyecek ve içecek vermeyin." Buradan, Sühreverdî'nin Melik Zahir'den, hakkında verilen ölüm hükmünü bu şekilde uygulamasını talep ettiği anlaşılmaktadır. Melik Zahir'in de bu isteği kabul ettiği rivayet edilmektedir.

Sühreverdî'nin Yöntemi

Aristo'nun ve Eflatun'un farklı felsefî yöntemlere sahip olmaları ve aralarındaki ihtilaf, filozoflar arasında iki büyük ekolün meydana gelmesine sebep oldu. Eflatun İşrakî keşf ve şuhûdu benimsediği için sonraları taraftarlarına İşrakî hekimler denildi ama Aristo, üstadının aksine, taraftarlarını felsefî istidlal ve burhanı yöntem olarak kullanmaya sevk etti.

Aristo'nun kurmuş olduğu, akıl ve istidlale dayanan Meşşâî felsefesi kısa bir zamanda yayıldı ve birçok yerde Eflatun'un kullandığı İşrakî yöntemin yerini aldı. Böylece miladi yedinci

yüzyıla kadar Aristo yöntemi ve Meşşâî felsefesi resmî felsefe olarak kabul gördü.

Bu arada bazı hekimler, miladi üçüncü yüzyılda, bu iki ekolü birbirine yakınlaştırmaya çalıştılar. Bu çabalar sonunda, Yeni Eflatuncular diye bilinen bir felsefî ekol meydana geldi.

Bu iki felsefî yöntem, tercümelemler sayesinde İslâm dünyasında da etkisini göstermeye başladı. Meşşâî felsefe yöntemi İslâm dünyasına girdiği günden itibaren taraftar bulurken, keşf ve şuhûda dayanan İşrakî yöntem, sistematik olarak ancak Sühreverdi'nin ortaya çıkmasıyla filozofların ilgisini çekmeye başladı.

Aristocu felsefenin karşısında yer alan ve asıl itibariyle ilham ve sezgiye dayanan İşrakî felsefe; Gazali, Fahreddin Razi gibi âlimlerin, her şeyi akıl ile çözeceğini savunan Meşşâî felsefesiyle mücadele ettikleri ve İslâm dünyasında felsefenin neredeyse bitmek üzere olduğu bir ortamda kendine zemin bulmuştur.

Sühreverdi'nin yaşadığı döneme kadar İslâm dünyasında salt akılcı Meşşâî felsefenin karşısında yer alan ve hakikate ulaşmanın kalpten başka yolu olmadığını savunan tasavvufçu yöntem de vardı.

Molla Abdulrezzak, *Gevher-i Murad* adlı eserinde bu iki yöntemin özellikleri için diyor ki: "İnsanın Allah'a ulaşması için iki yol vardır. Biri zahirî yoldur, diğeri de bâtinî yoldur. İnsan bâtinî yolla Allah'a ulaşabilir ve zahirî yolla da Allah'ı tanıyabilir... Zahirî yol istidlal yoludur; bu yol ve yöntem, keşf ve şuhûd yolundan mukaddemdir. Zira menzilin olduğunu bilmeyen menzil istemez.."

Sühreverdi İslâm dünyasında var olan ve bugün de etkilerini bir şekilde devam ettiren bu iki yöntemi de mutlak surette alıp benimsemiş, onları birleştirip yeni bir yöntem ortaya çıkardı. O, hakikat talibinin akıldan ruha ve ruhtan enbiyaların

ilâhî mekteplerine doğru bir seyir izlemesi gerektiğini savunuyordu. *El Meş'ari* adlı kitabında diyor ki: "Hikmetin ilk adımı maddiyattan yüz çevirmek, ikinci adımı ilâhî nurları müşahede etmek, son adımı da sonsuzluktur."

Sühreverdi felsefî algılamaların mukaşefe esasınca bina edilmesi gerektiğine inanıyor ve öğrencilerini Meşşâî düşünceyle başlayan bir terbiyeden geçirip İşrakî düşünce merhalesine ulaştırmak için çabalıyordu. Bu yüzden, Meşşâî felsefe esasınca yazılmış eserleri olan *Meş'ari* ve *Mutahirat* kitaplarının, *Hikmeti İşrak* kitabından önce okunması gerektiğine inanıyordu.

Meşşâî felsefe her şeyin akıl yürütmeyle çözüleceği anlayışını savunurken, sezgi ve ilhama değer yükleyen İşrakî felsefe ise, iç aydınlanmanın meselelerin çözümünde önemli olduğunu savunmuştur. İşrakî felsefede ana dayanak, irrasyonel sezgi-ilhamdır. Ona göre, bir üst âlemde de yazılı olan bütün varlık ve hadiseleri sırf akıl yürütme yoluyla kavramak imkânsızdır. Mükâşefe, bu kavramanın tek yoludur. Mükâşefe, nurlar âleminden insanın kalbine inen bir nurdur. İnsan bu sayede akılla kavranamayacak şeyleri kavrar. Mükâşefe ehli, ruhlarını ve kalplerini şeffaflaştırdıkça mana âleminden feyzlenmeye başlar. Bunun sonucu olarak ruh, yüksek vecd ve işraka kavuşur.

İslâm dünyasında Sühreverdi'den başka irfanî ve Meşşâî yöntemi birleştiren ve bu iki yöntem arasında orta yolu benimseyen insanlar da vardır ama Sühreverdi'yi başkalarından ayıran en önemli özellik, onun her şeyden önce konuları irfanî ve İşrakî keşf ve şuhudla algıladıktan sonra bunlara akfî delil getirmesidir. O hiçbir zaman aklın dinî meseleleri ele almasına karşı çıkmamıştır.

İşrak Felsefesinin Kaynakları

Hiçbir felsefî ekol kendinden önceki felsefî mektep ve düşüncelerden bağımsız olarak tarihî zemini olmadan ortaya

çıkmamıştır. Bu, Sühreverdi'nin kurmuş olduğu İşrak ekolü için de geçerlidir.

Şüphesiz Sühreverdi'nin ilk kaynağı, onu İbni Sina, Farabi, Kindî, Gazali ve kendisinden önceki diğer filozoflarla tanıştıran üstadlarıdır. O aynı şekilde, Eş'arî ve Mutezile mütekellimleriyle ve altıncı yüzyıla kadar gözle görünür bir gelişim gösterip birçok taraftar bulan tasavvuf ve irfanî ekolle de üstadlarının rehberliği sayesinde tanışmıştır.

Sühreverdi her şeyden önce, Müslüman bir filozof unvanıyla, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere İslâmî metinlerin etkisinde kalmıştır. Eğer hadisleri de Kur'an'ın yorumu olarak kabul edersek –ki yorumudur da- Kur'an'ın Sühreverdi'nin zihniyetinin oluşumundaki etkisi bariz şekilde ortaya çıkar.

Sühreverdi eserlerinde okuyucuyu, her felsefî meseleyi dinî metinlerle karşılaştırdıktan sonra kabul etmeye, dinî metinlerle çelişmesi halinde onu bir tarafa bırakmaya yönlendirir.

Sühreverdi'nin felsefî kaynakları arasında İslâmî metinlerin yer almadığını savunanlar, onun *Hikmet-i İşrak* adlı kitabında kaleme alınan ve Kur'an'la çelişen “tenasüh” konusunu delil olarak göstermişlerdir. Ama İşrakî hikmetin derinliklerine inildiğinde Sühreverdi'nin bu teoriyi savunmadığı ortaya çıkmaktadır. Yalnız konuyu anlatırken kullandığı üslup birçok insanı, hatta İslâm dünyasının iftihar ve İslâm felsefesinde Hikmet-i Mûtealiye ekolünün kurucusu Molla Sadra'yı bile Sühreverdi'nin tenasühü savunduğu yanılığısına düşürmüştür.

Sühreverdi, İşrak felsefesi terminolojisinin kilidi olan nur, zulümat, ziya, şark (maşrik) ve garp (mağrip) gibi terimleri Kur'an'dan ilham almış ve felsefesini bunun üzerine bina etmiştir.

Allahu Teala Kur'an-ı Kerim'de pek çok yerde “nur” kelimesini kullanmış; kendisini, melekleri ve bilgiyi “nur” olarak nitelemiştir. (Mesela bkz. Enam, 6/1; Maide, 5/15, 44; Bakara,

2/257; Zümer, 39/22, 69; Ahzab, 33/43; İbrahim, 14/1; Nur, 24/40)

Örneğin, “Ben yeryüzünün ve gökyüzünün Nuruyum,” (Nur, 24/35) ayetinde geçen Nur kelimesi mutlak kullanıldığı için Nur’un kendisi de mutlaktır. Başka bir deyimle, mutlak olan Nur’dan sadece Nur sadır olur, dolayısıyla yaratılış fiili de Nur’dur.

Hadislerde de İşrak kelimesi çok kullanılmıştır. Örneğin, Resulullah buyuruyor ki, “Allah veli kullarının kalplerine işrak verir.” Yine, “Allah kendi işrakında tecellide bulunup Nur bağışlayandır”, “Allah’ın yarattığı ilk şey Nurdur,” hadisi şerifleri de örnek olarak zikredilebilir.

Yukarıda zikrettiğimiz bu üç hadise göre, Allah’ın fiili işrak-tan başka bir şey değildir. Bu Sühreverdî’nin felsefesinin temel esasıdır.

Sühreverdî’nin İşrakî hikmetinin temelinde etkili olan bir diğer düşünce sistemi de Hermesî felsefedir. Doğulu ve batılı birçok mütefekkirin Hazreti İdris^(as) olduğu konusunda hem-fikir oldukları Hermes, Sühreverdî’ye göre İşrakî sünnetin babasıdır. Zira o, İşrakî sünneti, tarihî açıdan Hermes’e ulaştırır.

Hermesî felsefe İskenderiye’de yayılmaya başladıktan kısa bir zaman sonra civar şehirleri, özellikle Mezopotamya bölgesini etkisi altına aldı. Harranlı Sebailer Hermesî eserleri mukaddes metinler biliyor ve bunları semavî kitapları olarak tanıtıyorlardı.

Müslümanlar bu öğretinin etkisinde kaldıkları gibi Hıristiyan ve Manuiler de bu etkiden kendilerini kurtaramamışlardır. Manuiler -Müslümanlardan önce- özellikle bu felsefenin tabiat hakkındaki nazariyesini, Hıristiyanlar da irfanî boyutunu kabullenmişlerdir.

Hazreti İdris'in taraftarları olarak kabul edilen Sebailer, Hermes'in öğretilerini benimsemiş ve bu öğretileri başka bölgelere yaymışlardır.

Sühreverdi Hermes felsefesinin kendi felsefesi üzerindeki etkileri hakkında diyor ki:

“İlâhî, Senin için aşikâr kıldığım bu Nurlar ilmi ve buna bağlı diğer ilimlerin sırat-ı mustakimde gelişmesine yardımcı olan felsefe öncüsü Eflatun'dur. Tabii bu ilim ve İşrakî hikmetin tarihî geçmişi, felsefenin babası olan Hermes'e kavuşur...”

Sühreverdi'ye göre Hermes'le başlayan hikmet, sonraları İran ve Yunan olmak üzere iki kola ayrılmış, İran kolu; Kiyumers, Feridun, Keyhusrev, Ebu Yezid Bestami, Hallacı Mansur ve Ebu'l Hasan Harakani'yle devam etmiştir. Yunan kolu ise; Empedokles, Pisagor, Eflatun, Yeni Eflatuncular, Mısırlı Zinnun ve Ebu Sehl Tusteri'yle devam etmiştir.

Hermes'ten sonra iki farklı koldan varlıklarını devam ettiren bu felsefî düşünce, Sühreverdi'nin İşrakî hikmetinde bir daha birleşmiştir.

Sühreverdi *Mutahirat* kitabının son faslında Hermesî felsefenin bu iki kolunu incelemiş; onların, hikmetin cevheri hakkında aynı görüşü paylaştığını, sadece anlatım tarzlarının ve kullandıkları ibarelerin farklı olduğunu, konuları sembolik bir tarzda beyan ettikleri için de insanların bu iki kolun farklı felsefî düşüncelere sahip oldukları yanılığısına düştüğünü belirtmiştir.

Hermesî felsefenin İran kolunun Sühreverdi'nin İşrak felsefesi üzerindeki etkisine gelince: O, *Hikmeti İşrak* adlı kitabında en çok bu düşünce sisteminin etkisinde kaldığını ve bu sistemi ihya etmeye çalıştığını belirtmiştir. Kutbettin Şirazi, *Hikmeti İşrak'ın Şerhi* adlı kitabında diyor ki: “Sühreverdi, İranlıların bazı kitaplarını elde etti, bunların irfanî keşf ve şuhuda uygun olduğunu gördü ve bunları değerli bilip mükemmelleştirmeye çalıştı. İşrakîlerin nur ve zulümat hakkındaki kaideleri budur.

Tabii o, bu kaideyi, kâfir mecusilerin iki farklı mebdeyi benim-sedikleri gibi benimsemedi..”

Sühreverdi, etkilendiği kaynaklar noktasında pek çok eleştiri-
rilere maruz kalmıştır.

*Kitabü'l-İşrak'*ın önsözünde, Mecusi dualizm ve Manici ilhadî düşünce-
den uzak olduğunu ısrarla belirtmiş ve onları şiddetle eleştirmiştir.

Şöyle demektedir:

“Nur ve zulmetten kasdımız kâfir Mecusiler ve mülhid Manicilere nispet edilen saneviyet değildir. Kasdımız başka bir şey için temsildir..”

Sühreverdi, defalarca böyle ithamlara maruz kaldığı için yazılarıyla kendini savunmuştur. O, kendisinin de işaret ettiği gibi, mezhep olarak hakikati arayan ve aşka inanan bir şahıstır. Bütün felsefî disiplinleri Allah'a yaklaşmak için bir vesile olarak görmüştür. Sühreverdi'ye göre ilâhî dinlerin hepsinde tek hedef vardır, o da insanın ulaşabileceği en yüksek kemal noktasına ulaşması, yani halifetü'l-kübra olarak yaratıcıya yaklaşmasıdır.

Sühreverdi, Zerdüştlerin, nur ve zulümatı birbirinden ayıran ve meleklerin varlık âlemindeki işleri düzene soktuklarını yani Rabbü'l-Nev (türlerin terbiye edicisi) olduklarını anlatan mukaddes kitapları Avesta'dan da etkilenmiştir.

Hermesî felsefenin Yunan kolu tercümelerle İslâm dünyasına girdiğinde ise, İslâm dünyasında var olan kelamî, irfanî ve tasavvufî düşünceleri -Müslümanlar istese de istemese de- kısmen etkilemiştir. Sühreverdi de bu kaideden arî değildir. Hatta Sühreverdi'nin başkalarına oranla bu felsefî sistemden daha çok etkilendiğini bile iddia edebiliriz. Zira *Hikmeti İşrak* adlı eserinde, Müslüman filozoflar tarafından Aristo'nun olduğu tahmin edilen, daha sonra ünlü Yunan filozofu Platinos'un olduğu

anlaşılan *Kitabü't-Tasuat* (Usoloji) adlı eserden, bazen olduğu gibi bazen de farklı ibarelerle alıntılar yapmıştır.

Sühreverdi'nin *Hikmeti İşrak* adlı eseriyle *Kitabü't-Tasuat* karşılaştırıldığında, Sühreverdi'nin, Yeni Eflatunculardan şu konularda etkilendiği görülmektedir:

- Vacibü'l-Vücut olan Allah'a Nur kelimesini itlak etmek.
- İnsan riyazetler sonunda beden ipini eline alabilirse, nurlar âlemini müşahede edebilir ama dünyevî meşakkatler insanın hakikatleri görme çabasına engel olur.
- Her şey akıllar âleminde bir "Rabbü'l-nev'e (terbiye ediciye)" sahiptir.
- Kahiri nurlar arasında hiçbir hicap yoktur, onlar birbirleri için zahirdir.
- Akıllar ve nefisler her ne kadar farklı ve mütekessir olsalar da aslında bir hakikate sahiptirler, farklılıkları sadece kemallerinin derecelerinden kaynaklanır.
- Her akıl, hem illetinden hem de malûlünden haberdardır.
- Vacibü'l-Vücut'dan sadır olan ilk şey birinci akıldır.

Sühreverdi'nin diğer bir kaynağı da Sabiilerdir. Birçok Müslüman mütekellim ve tarihçi, Sabiilerin dinî açıdan Hazreti Yahya'ya inandıklarını ve Hıristiyanlığı benimsemedikleri için bölgelerinden hicret etmek zorunda kaldıklarını zikretmiştir.

Harranlı Sabiiler Allah, nefis, ilk madde veya hiyola, zaman veya dehr ve feza olmak üzere beş kadimin varlığına inanıyorlardı. Bu beş kadimden ilk iki kadimin, yani Allah ve Nefsin canlı fail olduklarını, Feza ve Zamanın failiyetleri olmayan Kadim olduklarını, Hiyola ya da ilk maddenin de münfeil kadim olduğunu belirtmişlerdir.

Bununla birlikte Sabiiler yaratılışı feyz vermeye ve feyz almaya benzetmiş, her şeye âlim olan Allah'ın el-Vahid kaidesi gereğince birinci akılı hiçbir aracı olmadan kendi feyziyle

yarattığını, diğer varlıkları da birinci aklın yarattığı diğer akıllarla yarattığını; ayrıca tinsellerin maddeden soyut tek bir “töz” olduklarını ve zulümat boyutlarına sahip olmadıkları için duyu organlarıyla algılanamayacaklarını belirtmişlerdir.

Müslüman filozofların ilgisine sebep olan bu konuyu Sühreverdi de ele almış, Sabiilerin belirttikleri beş kadimi, yaratılışın feyz alıp vermeye benzetilmesini ve ruhanîlerin özelliklerini *Hikmeti İşrak* kitabında inceleyerek bunları onaylamıştır.

Sühreverdi'nin bir diğer kaynağı da kesinlikle İbni Sina'dır. O her ne kadar birçok meselede İbni Sina'yı eleştirmişse de aslında İbni Sina'ya tâbîdir. Zira en önemli eseri olan *Hikmeti İşrak*'ın konuları, İbni Sina'nın, Aristo'nun İlahiyatı hakkındaki tefsirine çok benzemektedir.

Sühreverdi, özellikle Meşşâî felsefesinin mantık ve metafizik bölümlerini eleştirmiş; aynı zamanda her iki alanın temel konularında bu ekolün teorilerini benimsemiştir.

Sühreverdi'nin Sembolik Hikâyeleri

Sühreverdi, büyük bir filozof olmasının yanısıra büyük bir edebiyatçı olduğunun da kanıtı olan hikâyelerinde, birçok arif ve mutasavvıfın yaptığı gibi, herkesin muhtevasını anlayamayacağı sembolik bir dil kullanmıştır. Bu eserler, son bin yıllık İran edebiyatında, edebî özellikleri açısından eşi bulunmayan yapıtlardır. Hikâyeler her ne kadar farklı mevzuları işliyor gibi görünse de aralarında derin felsefî ve irfanî bağlar vardır.

Sühreverdi'nin hikâyelerinde üç kaynak dikkat çeker. Bunlardan ilki, belki de en önemlisi, tabir yerindeyse Sühreverdi'nin hareket merkezi olan Kur'an'dır. Zira o, tüm hikâyelerinde Kur'an'a başvurmuş, Kur'an'dan ayetler getirmiş, hatta *Aşk'ın Hakikati* ve *Batıya Yolculuk* risalelerini Kur'an'daki kıssalardan esinlenerek yazmıştır. Onun hikâyelerinin diğer bir hareket kaynağı antik İran hikâyeleridir. Zira hikâyelerinde İran edebiyatında önemli bir yere sahip olan Anka Kuşu,

Zaloğlu Rüstem gibi sembol ve karakterlerden yararlanmış-
tır. Bu hikâyelerinin diğer bir özelliği de muhtevasından ve
hedefinden de anlaşıldığı gibi irfanî olmalarıdır. Sühreverdi
hikâyelerinde, sembolik bir dille, salikin irfanî riyazetlere nasıl
başlayacağını, bu yolda karşılaşacağı zorlukları ve bu zorluklar-
dan sonra elde edeceği irfanî lezzetleri anlatmaya çalışır.

Sühreverdi'nin hikâyelerini hangi tarihte kaleme aldığı bilin-
mediği gibi bu hikâyelerin yazılış sıraları da bilinmemektedir.

Hikâyelerin zahirî anlamlarının yanısıra, felsefî ve irfanî
anlamlar taşıdığı muhakkaktır. Her hikâyenin sonunda bunlara
kısaca değineceğiz.

Sühreverdi'nin Eserleri

Genç yaşlarda dünyadan göçen Sühreverdi, arkasında, haki-
kat taliplerine yol gösterici elliye yakın eser bıraktı. Onun eser-
lerini ana hatlarıyla altı kategoride incelemek mümkündür.

1. Meşşâî felsefesi hakkında yazdığı öğretici ve teorik eserler

Telvihat, *Mukavimat*, *Mutahirat* ve *El-Lumahat* kitapları bu türden olup mantık, tabiat ve İlahiyat ilimlerinde Arapça yazılmışlardır. Bu dört kitap içinde *Telvihat*, diğerlerine oranla daha önemlidir. *Mutahirat* bir açıdan *Telvihat*'ın tefsiri ve şerhi, *Mukavimat*, *Mutahirat*'ın şerhi ve *Lumahat* kitabı da *Telvihat*'ın özeti hükmündedir. Şemsüddin Muhammed Şehrzuri esere *el-Tenkihat fi'l Şerhi'l-Telvihat* adında bir şerh yazmıştır. *Telvihat*'ın hicri 7. yüzyılda İbni Kemune Sad b. Mensur tarafından yazılmış başka bir şerhi de vardır.

2. Sadece İşrakî felsefeyi ele aldığı eserler

Sühreverdi'nin İşrak felsefesi hakkında yazdığı iki kitaptan biri olan *Hikmetü'l-İşrak* onun en önemli eseridir. Sühreverdi bütün felsefî görüşlerini bu kitabında toplamış ve kitabı yazar-

ken konularını önce İşrakî keşf ve şuhudla algıladığını, daha sonra kaleme aldığını belirtmiştir. Eser iki bölümden meydana gelir. Birinci bölüm mantık ilmi hakkında olup üç risaleden oluşur. İkinci bölüm ise İşrak felsefesi hakkında olup beş makaleden oluşur. Bu esere Molla Sadra, Kutbettin şirazi, şemsuddin Muhammed şehrzeni ve Muhammed şerif Nizamuddin Ahmet Herevi şerh yazmışlardır.

Sühreverdi'nin İşrak felsefesi esasınca yazdığı diğer eseri de *Heyakulu'n-Nur*'dur. Sühreverdi eseri önce Arapça yazmış, daha sonra kendisi Farsça'ya çevirmiştir. Molla Celaleddin Devani ve Gıyaseddin Mensur Deşki bu kitaba şerh yazmışlardır.

3. Arapça ve Farsça yazdığı küçük risaleler

Elvahu'l-İmadiye, Pertuname, Fi İtikadi'l-Hukema, Yazdan şinaht ve *Bustanu'l-Kulub* gibi eserler, bu türden öğretici küçük risalelerdir. Hikmet, ilâhî marifet, nübüvvet gibi konularda yazılmışlardır. Sühreverdi, felsefe teorilerine yer verdiği bu risalelerde görüşlerini sade bir dille özetleme yoluna gitmiştir.

4. Sembolik hikyeler

Akl-ı Sorh, Avaz-ı Per-i Cebrail, El-Gurbet'l-Garbiye, Lğat-i Muran, Risale Fi Haleti'l-Tifuliye, Ruz-i Ba Cemaat-i Sufiyan, Risale fi'l-Hakikati Aşk (kaynaklarda Munis'l-Uşşak olarak da geçer) ve *Sefir-i Simorg* bu türden eserler olup *El-Gurbet'l-Garbiye* dışındaki bütün hikyeler Farsça yazılmıştır.

5. Tercüme, şerh ve tefsirler

Sühreverdi Kur'an'ın bazı ayetlerini tefsir etmiş, bazı hadis-i şeriflere de şerh yazmıştır. İbni Sina'nın *İşarat* kitabına *şerhü'l-İşarat* adıyla şerh yazmış, yine İbni Sina'ya ait olan *Risaleti't-Tayr*'ı Farsça'ya tercüme etmiştir.